

Remigius Schrijver: een vroeg voorbeeld van een Nederlandse barokcomponist herontdekt

Joost Verheggen

University College Roosevelt

verheggenjoost@gmail.com

SAMENVATTING

In dit onderzoek wordt ingegaan op Remigius Schrijver, organist en componist, geboren in de 17^e eeuw in Zeeland. Schrijver blijkt een bijzondere rol te hebben gespeeld in de Nederlandse muziekgeschiedenis, die systematisch onderschat wordt. Hij blijkt een van de vroegste voorbeelden van een Nederlandse barokcomponist te zijn, en ook in religieuze kringen was hij samen met Joachim Oudaan een innoverende factor. Daarnaast werd in eerder onderzoek er altijd van uitgegaan dat Schrijver in Middelburg geboren was, terwijl op basis van bevindingen in dit onderzoek het aannemelijker lijkt dat Schrijver uit Vlissingen kwam. Hoe dan ook verdient deze componist en zijn muziek meer aandacht.

Keywords

Barokmuziek, Zeeland, Psalmen, Remigius Schrijver, zeventiende eeuw, Joachim Oudaan

INTRODUCTIE

Alhoewel de provincie Zeeland niet direct bekend staat om haar muziekgeschiedenis, is er een rijke bron van componisten en muzikanten te vinden. Muziek speelde een belangrijke rol in de regio, zeker in de hoofdstad Middelburg. Al sinds 1365 vonden daar stadsprocessies plaats, begeleid door ‘stadsspeellieden’, waar ook leden van de rederijkers hun kunsten vertoonden¹. Toen in de VOC-tijd de stad Middelburg zich ontwikkelde tot een van de meest belangrijke steden van de Nederlandse republiek, kon de kunst- en cultuurwereld daar opbloeien, en bereikte de Zeeuwse muziekgeschiedenis een waar hoogtepunt.

In dat zinderende hoogtepunt vond tegelijkertijd een andere ontwikkeling plaats die directe maar ook langdurige invloed zou hebben op de muziek in de regio. Van over de grenzen kwamen steeds meer protestante invloeden naar de Republiek, die ook naar voren kwamen in het culturele leven. Martin Luther en Johannes Calvijn hadden zeer specifieke ideeën over religieuze muziek, en langzaam maar zeker deden de Lutherse psalmen hun intrede in het dagelijks leven in de Republiek.

Het gros van de psalmmuziek die gezongen werd door de protestanten in die tijd was de muziek van Petrus Datheen, vertaald en berijmd volgens de overtuiging dat muziek het geloof dichter bij de mensen brengt. Dit had als consequentie dat alle psalmen eenstemmig waren, net als de meeste andere gangbare versies.

Remigius Schrijver, componist en organist in Middelburg, valt in deze ontwikkelingen des te meer op. Hij werd geroemd door tijdgenoten en latere auteurs, en was in die tijd een ‘zeer beroemd Muzicyn en Organist’. Van Schrijver is nog slechts een publicatie bewaard gebleven: de berijming op de *Uytbreiding op het boek der Psalmen* van Joachim Oudaan, waarin Schrijver muziek heeft gecomponeerd voor 75 van de 150 psalmen. Dat deze psalmberijmingen een bijzondere plek innemen in de muziekgeschiedenis zal verderop blijken.

In dit onderzoek zal achtereenvolgens in worden gegaan op de psalmmuziek en de context waar deze in dient te worden gezien. Hier zal ook beargumenteerd worden waarom deze Schrijver meer aandacht verdient in de Nederlandse en Zeeuwse muziekgeschiedenis. Daarna zal de staat van onderzoek worden besproken, en worden er een aantal kritische kanttekeningen gezet bij eerder gemaakte aannames, welke door dit onderzoek soms in een ander licht of zelfs geheel ontkracht kunnen worden. Als laatste zal een korte sectie gewijd zijn aan de rol van religie in de muziek, zeker in verband met de religieuze achtergrond van Oudaan, en de mogelijke (verborgen) doelstellingen die Schrijver en Oudaan voor ogen hadden toen ze de psalmbundel publiceerden.

MUZIEK IN CONTEXT

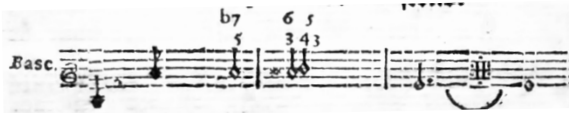
Het beroep van Remigius Schrijver is ons bekend door de stadsrekeningen van Middelburg, waarin het College toestemt met de benoeming van “REMY SCHRYVER” als opvolger van Gijsbrecht Bredius als organist en klokkenist van de abdijtoren in Middelburg². Als organist werd van Schrijver ook verwacht dat hij op gezette tijden het *collegium musicum* zou begeleiden, een groep amateurmuzikanten, welke bestond uit leden van de middenstand van de Middelburgse bevolking. De abdijtoren en kerk waar Schrijver in dienst was behoorden tot de *Nederduitse Gereformeerde Kerk*, tegenwoordig bekend als de Hervormde Kerk.

“Permission to make digital or hard copies of all or part of this work for personal or classroom use is granted under the conditions of the Creative Commons Attribution-Share Alike (CC BY-SA) license and that copies bear this notice and the full citation on the first page”

SRC 2017, November 15, 2017, The Netherlands.

De praktijk bij deze toenmalige werkgever strookte niet helemaal met Schrijvers psalmberijmingen. Recht tegen de Calvinistische directieven in zette Schrijver de psalmen op meerstemmige muziek, met instrumentale begeleiding erbij. Dit is om meerdere redenen zeer opmerkelijk.

Allereerst is er de instrumentale begeleiding zelf. Schrijver maakt gebruik van een zogenaamde *basso continuo*, een vorm van muzieknotatie waarin de muzikant zelf invulling moet geven aan een aantal becijferde figuren in een baslijn, welke bepaalde harmonieën aangeven. Het concept van een continuo-partij stamt uit Italië, en markeerde daar het begin van het barok-tijdperk in de muziek. De *basso continuo* signaleerde een nieuw muzikaal denken: denken in akkoorden, in plaats van denken in verticale muzikale lijnen. Het gebruik van een continuo-partij betekende dat de uitvoerende musicus (vaak een organist, of een luitenist) vrij was om te improviseren over een baslijn, en alleen de basis van de harmonische structuur was vastgelegd door de componist.

Figuur 1: Basso continuo in Schrijvers psalm 50

Dit soort improvisatiewerk was typerend voor de barok. Het had een praktische functie, maar ook een meer artistiek ideaal. Het praktische voordeel van een dergelijke begeleiding was dat de organist het samenspel kon leiden, en tegelijkertijd zijn eigen muziek kon blijven spelen. Het artistieke ideaal uit deze tijd was dat de muzikanten door improvisatie en eigen inbreng de muziek naar een nog hoger niveau konden tillen. Dit is een belangrijk detail om in het achterhoofd te houden, aangezien dit ook betekende dat directieven en aanwijzingen van de componist zeer spaarzaam waren. Slechts in een enkel geval werden instructies gegeven voor dynamiek of tempo.

De meerstemmigheid van de muziek, gecombineerd met de vereiste instrumenten (in een aantal psalmen zelfs een basso continuo en twee violen) zou problemen hebben gegeven in een kerkelijke situatie. De congregatie zou nooit zo makkelijk meerstemmige psalmen hebben gezongen in vergelijking met de versie van Datheen, en de instrumenten bemoeilijkten de zaak alleen maar. Dit maakt dat Schrijvers muziek voor de psalmen een bijzondere plaats inneemt in de Zeeuwse muziekgeschiedenis.

Het is wel zo, dat Oudaan (de schrijver van de psalmteksten) zelf aangeeft dat de psalmen niet voor kerkelijke kring bedoeld zijn, maar eerder voor privé-situaties. Hij zegt in zijn inleiding op de psalmen dat hij het gebruik van de psalmen in de kerken ziet als “eene onbereykelijkheid, die van niemand, hoe zeer beoogt, en nagedoelt, zal achterhaalt of immermeer bestegen worden”³. Hier wordt later in dit onderzoek nog op ingegaan.

Dit alles in acht genomen is het in ieder geval zeer opmerkelijk dat Schrijver deze psalmen in een dergelijk tijdperk componeerde en liet publiceren. De invoering van barok-elementen zoals de basso continuo is een van de vroegst bekende voorbeelden in de Nederlandse muziekgeschiedenis, in het bijzonder in de Zeeuwse regio, en verdient daarom zeker meer aandacht. Het blijft echter de vraag hoe Schrijver in contact kwam met deze technieken.

LEVENSLIOP EN LITERATUUR

Alhoewel de naam Schrijver een niet al te bekende naam is bij het brede publiek, is er wel al eerder wetenschappelijke aandacht geschonken aan zijn levensloop, en is er zelfs een opname bekend waar een aantal van zijn psalmen ten gehore worden gebracht. Alhoewel het onderzoek verouderd is, volgt hier een korte schets van de staat van onderzoek tot nu toe, met een aantal opmerkingen over nieuwe inzichten en nieuw vrijgegeven materiaal.

De naam Remigius Schrijver komt voor het eerst naar voren in Pieter de la Rue's *Geletterd Zeeland*. De la Rue noemt Schrijver een “zeer beroemd Muzicyn en Organist deezer Stad [Middelburg]”, en verwijst naar zelfs twee psalmberijmingen: de versie op tekst van Joachim Oudaan, en een versie op tekst van Matthias Westhuisse⁴. Schrijver staat hier genoemd in een lijst van auteurs afkomstig uit Walcheren, zonder dat de la Rue daar buiten het voorwoord in de psalmberijming van Oudaan echt bronnen voor kan overleggen.

De volgende verschijning van Schrijver is in het blad *Bouwsteenen* van de Nederlandse Vereniging voor Muziekgeschiedenis. Hier wordt een *Eigenhandig geschrift en biographie van Remy Schrijver, beroemd Musicus en Organist*, genoemd, waar naar verluidt meer informatie te vinden zou zijn over de afkomst en levensloop van Schrijver⁵. Dit geschrift was ook al opgemerkt door Abraham van der Aa⁶, maar bleek uiteindelijk een vals spoor te zijn⁷. Niettemin bleven onderzoekers tot ver in de 20^e eeuw nog zoeken naar de vermeende autobiografie van Schrijver⁸. Frederik Nagtglas schrijft zelfs dat dit geschrift bewijs is voor het feit dat Schrijver lid zou zijn van de Middelburgse Rederijderskamer⁹, waaruit duidelijk blijkt dat hij zijn bronnen niet zorgvuldig genoeg heeft gecontroleerd. Niettemin zijn dit soort citaten wel veelvuldig aangehaald in latere literatuur, en is ook de uitspraak van Nagtglas nooit gecorrigeerd.

In *Bouwsteenen* III schrijft Jan Pieter Heije het volgende: “Men weet, dat Remigius een zoon was van onzen Petrus Scriverius, bij wie Oudaan omstreeks 1650 had gewoond [...]”¹⁰. Heije geeft verder geen bronvermelding voor deze informatie, maar het is een link die later in de literatuur veel en vaak zal worden aangehaald. Van Petrus Scriverius, Leidse historicus en dichter, is het bekend dat toen hij blind werd hij Oudaan in huis nam voor ondersteuning bij dagelijkse taken.

Dat Oudaan en Schrijver met elkaar in contact zouden zijn gekomen door de gemeenschappelijke factor Scriverius lijkt een logisch gevolg, met een psalmboek als resultaat.

De eerste muziekwetenschappelijke analyse van de psalmberijmingen zelf komt van Frits Noske¹¹. Noske zet echter nog een vernieuwende stap: hij is de eerste die de relatie tussen Schrijver en Scriverius in twijfel trekt. Hij stelt als alternatief dat Schrijver een kleinzoon van Scriverius geweest zou kunnen zijn. Albert Clement besteedt later ook aandacht aan het leven van Schrijver, en verwijst daarbij nog naar Noske: “voorlopig zeker te sterk geformuleerd is in elk geval Frits Noskes opmerking: “Dat Remigius verwant was aan Scriverius staat overigens wel vast”¹². Ook in de onlangs gepubliceerde familie-archieven van de Scriverius familie is geen spoor te vinden van eventuele kinderen die richting Zeeland verhuisd zijn¹³.

Een korte speurtocht in het Zeeuws Archief en het Gemeentearchief Vlissingen kan enkele nieuwe sporen opleveren. Alhoewel een onschatbare hoeveelheid archiefmateriaal verloren is gegaan in de Tweede Wereldoorlog, rest nog genoeg materiaal om een aantal leden van de Schrijver-familie terug te vinden in Zeeland. Al in 1560 duikt een Pieter Frans Schrijver op, die een prominente positie bekleedde in de gemeenteraad in Middelburg¹⁴. In 1603 trouwde een Cornelis Schrijver met Christijnken Pieters in Vlissingen¹⁵, en in 1613 trouwde Thomas Schrijver met Goelken Gillis¹⁶, beiden in de Hervormde Kerk.

Arjan van Dixhoorn merkt terecht op dat in 1606 Cornelis Adriaense Schrijver *haardstedengeld* moest betalen voor drie open haarden in de Singelstraat in Middelburg. Hij maakt hieruit op dat dit ook de vader van Remigius zou kunnen zijn¹⁷. Wat echter nog niet eerder gevonden was, is een notitie in de Doop-en trouwboeken van de Hervormde Kerk in Vlissingen, waar in 1662 een “j.m. van Vliss.” (jongeman van Vlissingen) zijn belijdenis onderging¹⁸. Deze jongeman heette Remis Schrijver. Dit gecombineerd met het feit dat de belijdenis rond de achttiende verjaardag gehouden moet worden, zou de geboortedatum van deze Remis rond 1644 plaatsen, waarmee hij qua levensloop perfect zou aansluiten op de Remigius Schrijver die tot nu toe altijd verondersteld werd in Middelburg geboren te zijn.

Deze nieuwe bevindingen, gecombineerd met een gebrek aan Zeeuwse sporen in de familiearchieven van de Scriverius-familie, maken dat het steeds aannemelijker wordt om te stellen dat Remigius Schrijver geboren was in Vlissingen en van een langere lijn van Schrijvers afstamde. Het idee van een familierelatie met Petrus Scriverius zou dan definitief van de baan zijn. Dit zal moeten worden uitgewezen door meer onderzoek, maar de basis is nu gelegd.

RELIGIE EN MUZIEK

Er rest nog een belangrijke vraag: waar heeft deze Schrijver geleerd om een basso continuo te componeren? Waar komen al deze barok-invloeden vandaan? Helaas zijn er in de archieven geen sporen meer te vinden over mogelijke leermeesters van Schrijver, behalve dan misschien zijn voorganger Gijsbrecht Bredius. Over hem is echter nog minder bekend dan over Schrijver zelf.

Een ander perspectief kan te vinden zijn in de mogelijke doelstellingen van de psalmenbundel en in de kennissenkring van zowel Schrijver zelf als van Joachim Oudaan.

Het is bekend dat Schrijver een lid was van de Rederijkerskamer, waar een groot aantal kunstenaars en dichters zich ophielden. Schrijver deed mee aan minstens twee wedstrijden tussen de kamers verspreid in Zeeland. Dit zou een mogelijk netwerk kunnen zijn om nieuwe invloeden op te pikken of nieuwe kennis op te doen.

Misschien nog interessanter is het netwerk van Joachim Oudaan. Oudaan, geboren in Rijnsburg, was een tegelbakker in Rotterdam. Hij was door zijn vader opgevoed in een Remonstrantse traditie, werd betrokken bij de Rijnsburger collegianten, maar sloot zich later aan bij de Waterlandse doopsgezinden. In de loop van zijn leven verzamelde hij een netwerk van kunstenaars en intelligentsia om zich heen, waar bijvoorbeeld ook Scriverius onder viel. Het is niet ondenkbaar dat Schrijver via Oudaans netwerk invloeden uit Duitsland opving en daarmee in zijn eigen muziek begon te experimenteren.

Ondanks Oudaans eerder besproken opmerking over de haalbaarheid van het invoeren van zijn psalmmuziek in kerken, lijkt het niet ondenkbaar dat zowel Oudaan als Schrijver met een zekere voorbedachte rade deze bundel publiceerden. Zeker voor Schrijver zou dit gevoelig moeten hebben gelegen bij de Hervormde Kerk in Middelburg, en ook Oudaan zat in een precaire positie tussen een aantal verschillende religieuze partijen. Er zijn zelfs aanwijzingen dat de collegianten in 1681 een van Oudaans psalmberijmingen hebben gebruikt, en later de Verenigde Doopsgezinden in Amsterdam in hun nieuwe liedbundel ook een aantal psalmen van Oudaan gebruikten¹⁹, maar het is onduidelijk of het hier om de berijmingen van Schrijver gaat, of om andere versies.

CONCLUSIE

Het is duidelijk dat Remigius Schrijver een bijzonder aandeel heeft in de Zeeuwse muziek- en cultuurgeschiedenis. Niet alleen was hij een van de eerste voorbeelden van een Nederlandse (en zeker Zeeuwse) barokcomponist, hij was ook iemand die samen met Joachim Oudaan vernieuwing zocht op het gebied van religie en muziek, door tegen de directieven van de Hervormde Kerk in hun psalmmuziek te beschrijven als bedoeld voor een huiselijke omgeving.

Dit alles overwegende, is het aannemelijk dat Schrijver inderdaad in Vlissingen geboren is, en niet in Middelburg. Ook de familierelatie met Petrus Scriverius bestaat zeer waarschijnlijk niet. Het is duidelijk dat nog veel informatie verborgen is, of verloren gegaan. In ieder geval is meer onderzoek naar deze bijzondere figuur binnen de muziekgeschiedenis wenselijk, maar bovenal zou zijn muziek moeten worden uitgebracht in een moderne versie, geschikt voor een breder publiek. Dit zou alleen maar ten goede komen aan de verspreiding van een onderdeel van de Nederlandse muziekgeschiedenis waar Nederland en Zeeland trots op mag zijn.

ROL VAN DE STUDENT

Het onderzoek in dit verslag heb ik gedaan als onderdeel van mijn Honors Thesis en bachelorscriptie op University College Roosevelt, begeleid door Prof. Dr. A. Clement. Het onderzoekswerk in het archief en het literatuuronderzoek is allemaal mijn eigen werk, net als een uitgebreidere en meer muziktechnische analyse van de psalmen, die te vinden is in de originele versie van mijn scriptie. Daarnaast zijn er plannen om een selectie van de psalmen opnieuw te publiceren.

BRONVERMELDING

1. Grijp, L. P. *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden*. Amsterdam University Press, Amsterdam, 2001.
2. Kesteloo, H. M. *De stadsrekeningen van Middelburg*. Altorffer, Middelburg, 1899. p. 43.
3. Oudaan, J. *Uyt-breyding over het boek der Psalmen*. Pieter Terwout, Rotterdam, 1680. p. 2-8.
4. Rue, P. *Geletterd Zeeland*. Middelburg: M. En C. Altenfeller, 1741.
5. Bouwsteenen. Jaarboeken der Vereniging voor Noord-Nederlandse Muziekgeschiedenis. Kirberger & Van Kesteren, Loman, Deel I, 1869, p. 36.
6. Aa, A. J. *Biographisch Woordenboek*. J. J. Van Brederode, 1874. Vol. XVII.
7. Bouwsteenen. Jaarboeken der Vereniging voor Noord-Nederlandse Muziekgeschiedenis. Kirberger & Van Kesteren, Loman, Deel II, 1872, p. 128.
8. Zie bijvoorbeeld Meertens, P. J. *Letterkundig leven in Zeeland in de Zestiende en de eerste helft der Zeventiende eeuw*. Vol. XLVIII, voetnoot 116. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij, Amsterdam, 1943.
9. Nagtglas, F. *Levensberichten van Zeeuwen*. J. C. & W. Altorffer, Middelburg, 1893. Vol II, p. 616.
10. Bouwsteenen. Jaarboeken der Vereniging voor Noord-Nederlandse Muziekgeschiedenis. Kirberger & Van Kesteren, Loman, Deel III, 1874, p. 76.
11. Noske, F. Nederlandse Liedkunst in de zeventiende eeuw: Remigius Schrijver en Servaas de Koninck. *Tijdschrift van de Nederlandse Vereniging voor Muziekgeschiedenis 1*, 34 (1984), 49-67.
12. Clement, A. Drie Zeeuwse componisten van psalmzettingen: Remigius Schrijver, Willem Lootens en Joost Verschuere Reynvaan. *Zeeuws Tijdschrift* (1990), 170-172.
13. Nationaal Archief, Den Haag, Familiearchief Van Hoogstraten: Scriveriana, nummer toegang 2.21.333.02, met name inventarisnummer 38.
14. De Klerk, W. De magistraat der Stad Middelburg, die geregeert hebben sedert anno 1560. 1744.
15. Gemeentearchief Vlissingen. Toegang 357 Hervormde Gemeente Vlissingen; Kerkenraad en Kerkvoogdij. Inv. nr. 531, p. 45.
16. Ibid., inv. nr. 532, p. 1116.
17. Zie de online prosopografie volgens Van Dixhoorn, Arjan. *Lustige Geesten*. Amsterdam University Press, Amsterdam, 2009.
18. Zeeuws Archief Middelburg. Toegang 995 DTBL-register. Inv. nr. VLI-23, p. 66f.
19. Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme. Uitgeverij Kok, Kampen, 1998. Deel 4, p. 356.